

بررسی وضعیت تربیت زیست محیطی در مدارس

(نمونه موردی مدارس متوسطه شهر ایلام)

نویسنده: احمد اندوز

کارشناس ارشد آموزش محیط زیست

دبیر زیست شناسی ایلام

چکیده

این تحقیق به بررسی وضعیت تربیت زیست محیطی در مدارس مقطع متوسطه دوم شهر ایلام در سال تحصیلی ۹۷-۱۳۹۶ پرداخته است. اطلاعات لازم با مشاهده، مصاحبه و پرسش نامه از اولیای مدرسه و دانش آموزان جمع آوری و تحلیل شد و نتایج حاصل از تحقیق، حاکی از آن است که هیچ کدام از ۲۰ نمونه مدرسه شهر ایلام برای تربیت زیست محیطی برنامه ریزی منسجم ندارند و عملکرد آموزش زیست محیطی در مدارس، کم و ناچیز است.

بیش از نیمی از دانش آموزان آگاهی و نگرش زیست محیطی متوسط به بالا دارند و ۱۹/۵ درصد دانش آموزان همیشه، ۳۴/۵۵ درصد معمولاً رفتار زیست محیطی نشان می دهند. البته، این وضعیت در هنرستان های فنی و کار دانش پایین تر است و بیشتر دانش آموزان از تلویزیون، خانواده و رسانه های گروهی کسب اطلاعات کرده اند. در پایان نیز راهکارهایی برای بهبود وضعیت تربیت زیست محیطی در مدارس ارائه شده است.

کلیدواژه ها: سند تحول بنیادین، مدرسه، تربیت زیست محیطی، حفاظت محیط زیست.

۱. مقدمه

هدف آموزش و پرورش، تربیت دانش آموز در همه ساحت های شش گانه: دینی و اخلاقی، سیاسی و اجتماعی، زیستی و بدنی، هنری و زیبایی شناختی، اقتصادی و حرفه ای و نیز علمی و فناوری است. ساحت تربیت زیستی بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی کشور است و شامل مراقبت از محیط زیست، مدیریت بحران و آمادگی دفاعی، مهارت زندگی و غیره است. و اهمیت آموزش این ساحت تربیتی در مدارس برای این است که دانش آموزان توانایی درست زندگی کردن و قدرت آفرینش محیط زیست و حفاظت از آن را داشته باشند. در استان ایلام حدود یک دهه است خشک شدن و آتش سوزی جنگل های بلوط، خشک سالی و ریزگردهای تابستانه و پاییزه، آلودگی آب ها، شکار بی رویه و نابودی تنوع زیستی، دفع غیر بهداشتی زباله، به عنوان مسائل جدی

محیط زیست در آمده است.

متأسفانه، چرخه ناسالم آموزشی (آموزش سطحی، نمره محوری و مدرک سالاری) باعث پایین آمدن کیفیت آموزشی و تربیتی در مدارس شده و مدرسه نتوانسته است یادگیری را با ارزش های دینی، اجتماعی، سیاسی، اخلاقی و زیست محیطی جامعه تلفیق کند (رفیع پور، ۱۳۷۶).

در بررسی پیشینه تحقیق، در مطالعات صادق صالحی و زهرا قائمی (۱۳۹۲) که رابطه آموزش زیست محیطی و رفتارهای حفاظت از محیط زیست در دوره متوسطه را بررسی کرده اند به این نتیجه رسیده اند که دانش زیست محیطی دانش آموزان کم است و آموزش نتوانسته است در رفتار زیست محیطی آن ها تأثیری داشته باشد. نتایج تحقیق سیدمحمد شبیری (۱۳۸۹) در مطالعه نیازسنجی آموزشی

متأسفانه، چرخه ناسالم آموزشی (آموزش سطحی، نمره محوری و مدرک سالاری) باعث پایین آمدن کیفیت آموزشی و تربیتی در مدارس شده است

هیچ کدام از ۲۰ نمونه مدرسه شهر ایلام، برنامه‌ریزی برای تربیت زیست‌محیطی ندارند

دانش‌آموزان و دبیران مقطع راهنمایی در زمینه محیط زیست، حاکی از آن است که دانش‌آموزان و دبیران نیاز به کسب دانش بیشتری دارند. در مطالعات رفیعی‌نژاد (۱۳۸۸) و منصور شاه‌ولی (۱۳۸۹) نیز به این نتیجه رسیده‌اند که آگاهی زیست‌محیطی بر نگرش زیست‌محیطی دانش‌آموزان اثر گذاشته و در نهایت منجر به رفتارهای مسئولانه نسبت به محیط زیست شده است.

با توجه به بررسی‌های انجام شده بیشتر محققان رابطه آموزش زیست‌محیطی و رفتار زیست‌محیطی را تأیید کرده‌اند؛ ولی نظام آموزشی مدارس نیز برنامه‌ای برای تربیت فرهنگ زیست‌محیطی ندارد.

این پژوهش به بررسی میزان عملکرد تربیت زیست‌محیطی مدارس مقطع متوسطه دوم شهر ایلام می‌پردازد و درصدد پاسخ به این سؤالات است:

- آیا دانش‌آموزان در محیط زیست رفتار درست انجام می‌دهند؟
- آیا در برنامه آموزشی مدرسه و معلمان به تربیت زیست‌محیطی توجه می‌شود؟
- راهکارهای افزایش نقش مدرسه برای تحقق ساحت تربیت زیست‌محیطی چیست؟

از ۱۳ گویه استفاده شده است.
۳.۲. آگاهی زیست‌محیطی: یعنی میزان اطلاعات فرد در مورد مسائل زیست‌محیطی و عوامل مؤثر در گسترش آن و شناخت از چگونگی رفتار برای بهبود این معضلات است. برای سنجش آن، از ۹ گویه استفاده شده است.

۳.۳. نگرش زیست‌محیطی: به نظر بلوم «به مجموعه احساسات خوشایند، یا ناخوشایند در مورد ویژگی‌های محیط فیزیکی یا مسائل مرتبط با آن نگرش زیست‌محیطی گویند». برای سنجش نگرش از ۱۰ گویه استفاده شده است.

۳.۴. رفتار زیست‌محیطی: به اعمال واضح و قابل مشاهده‌ای اشاره دارد که توسط فرد و در پاسخ به محیط زیست انجام می‌شود (صالحی، ۱۳۹۲). برای سنجش آن از ۱۴ گویه استفاده شده است.

۳.۵. منبع کسب آگاهی: برای سنجش منبع کسب آگاهی زیست‌محیطی دانش‌آموزان از منابع (خانواده، تلویزیون و رسانه‌های گروهی، مدرسه، کلاس درس، انجمن‌های سبزی) استفاده شده است.

۲. یافته‌های پژوهش

الف. نتایج حاصل از بررسی اسناد و برنامه آموزشی مدارس و گروه‌های آموزشی شهرستان ایلام در سال تحصیلی جاری، حاکی از این است که هیچ کدام از ۲۰ نمونه مدرسه شهر ایلام، برنامه‌ریزی برای تربیت زیست‌محیطی ندارند و نتایج مصاحبه با سرگروه‌های آموزشی این شهرستان آن است که بیشتر دبیران با روش تدریس سنتی و در سطوح پایین‌شناختی آموزش می‌دهند. نتایج عملکرد آموزش زیست‌محیطی مدارس نشان داد که همه مدارس، عملکرد کم تا متوسط دارند. هیچ کدام از مدارس اقدام مؤثری در مورد تشکیل انجمن‌های همیار محیط زیست، کلاس‌های فوق برنامه زیست‌محیطی، شرکت دانش‌آموزان در ایام خاص زیست‌محیطی، تفکیک زباله و بازیافت نداشته‌اند و البته این وضعیت در هنرستان‌های فنی و کار دانش ضعیف‌تر است.

ب. نتایج حاصل از پرسش‌نامه بررسی میزان آگاهی زیست‌محیطی نشان داد که ۱۰ درصد از کل دانش‌آموزان اصلاً هیچ آگاهی زیست‌محیطی ندارند، ۱۸ درصد دارای آگاهی کم و ۳۳ درصد دارای آگاهی متوسط و ۳۹ درصد دارای آگاهی زیادی هستند. بنابراین، بیش از نیمی از دانش‌آموزان به مسائل زیست‌محیطی آگاهی نسبتاً متوسط به بالا دارند. البته این وضعیت در هنرستان‌های

۲. روش تحقیق

پژوهش فوق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی است. پس از مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی پیشینه و ادبیات تحقیق، چارچوب تحقیق تعیین شد و سپس جامعه آماری آن شامل ۶۷ مدرسه اعم از دبیرستان و هنرستان دخترانه و پسرانه با ۷۲۳۱ دانش‌آموز شهر ایلام مشخص و بر اساس فرمول کوکران، حجم نمونه دانش‌آموزان ۳۷۰ نفر و تعداد ۲۰ مدرسه تعیین شد و متغیرهای قابل اندازه‌گیری مشخص و ۲ نمونه پرسش‌نامه برای مدیران و دانش‌آموزان تنظیم شد. روایی پرسش‌نامه با استفاده از نظرات افراد صاحب‌نظر تأیید شد و پایایی پرسش‌نامه با استفاده از آلفای کرونباخ برای کل پرسش‌نامه‌ها برابر ۸۵ درصد است. در نهایت داده‌ها با استفاده از spss مورد تحلیل قرار گرفت.

۳. متغیرهای تحقیق

۳.۱. آموزش زیست‌محیطی: فرایند شناخت ارزش‌ها و روشن ساختن مفاهیم است. برای اینکه مهارت و نگرش لازم برای درک و قدردانی از روابط درونی بشر فرهنگ و بیولوژیک اطراف او حاصل شود (صالحی، ۱۳۹۲). برای سنجش آن،

نتایج این پژوهش

نشان داد که

دانش‌آموزان

متوسطه، از

نظر آگاهی

زیست‌محیطی

در سطح

متوسط به بالا

هستند

فنی و کاردانش ضعیف‌تر است.

ج. در بررسی وضعیت نگرش دانش‌آموزان نسبت به محیط زیست نشان داد که ۱۲ درصد از دانش‌آموزان، نگرشی مثبت و ۶۳/۶ درصد نگرشی موافق دارند و بیش از ۲۵ درصد نگرش مخالف زیست‌محیطی دارند. پس می‌توان گفت نگرش دانش‌آموزان متمایل به سمت تفکر زیست‌محیطی است. البته وضعیت نگرش زیست‌محیطی در هنرستان‌های فنی و کاردانش از دبیرستان از سطح پایین‌تری برخوردار است.

د. نتایج سنجش رفتار زیست‌محیطی دانش‌آموزان نشان داد که ۱۹/۵ درصد همیشه، ۳۴/۵۵ درصد معمولاً ۲۹/۹۵ درصد بعضی وقت‌ها و ۹/۹ درصد به ندرت و ۶/۱ درصد اصلاً رفتار زیست‌محیطی داشته‌اند. این وضعیت رفتاری دانش‌آموزان حاصل سطح آگاهی و نگرشی آن‌هاست. البته، ۵۰ درصد رفتار غیرزیست‌محیطی دانش‌آموزان، مشکل بزرگی است که در تحقیقات دیگر هم اثبات شده است.

ه. نتایج بررسی دیدگاه دانش‌آموزان در خصوص منابع کسب اطلاعات زیست‌محیطی حاکی از این است که نقش تلویزیون و رسانه‌های گروهی در کسب آگاهی دانش‌آموزان تا ۴۷/۵ درصد و خانواده با ۳۵ درصد در رتبه دوم و در آخر مدرسه و دبیران در حد کمتر از ۱۷/۵ درصد است. ولی هیچ کدام از پاسخ‌گویان اشاره‌ای به نقش انجمن سبز در مدرسه نکرده‌اند.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

نتایج این پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان متوسطه، از نظر آگاهی زیست‌محیطی در سطح متوسط به بالا هستند و این در نگرش و باور دانش‌آموزان مؤثر و دانش‌آموز را به رفتار زیست‌محیطی تا حد متوسط سوق داده است. با توجه به نتایج تحقیقات انجام شده، آگاهی زیست‌محیطی بر نگرش زیست‌محیطی دانش‌آموزان اثر گذاشته و در نهایت منجر به رفتارهای مسئولانه نسبت به محیط زیست شده است.

نتایج دیگر پژوهش این است که بیشتر مدارس از وضعیت تربیت زیست‌محیطی ضعیفی برخوردارند و عملکرد مناسبی ندارند و وضعیت هنرستان‌ها ضعیف‌تر است. عملکرد متوسط دانش‌آموزان حاصل تأثیر تبلیغات رسانه‌ها یا خانواده و غیره است و مدارس اقدام مؤثری در زمینه تربیت زیست‌محیطی ندارند و برای درک علت ناکارآمدی تربیت زیست‌محیطی در مدارس و عملکرد خیلی ضعیف در هنرستان‌ها پیشنهاد می‌شود پژوهش و آموزش‌های زیر انجام پذیرد.

• مدیران مدارس با ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول آشنا شوند.

• برنامه تربیت زیست‌محیطی در قالب برنامه آموزشی سال تحصیلی تلفیق شود.

• دبیران در طراحی درس روزانه باید اهداف یادگیری را در سطوح شناختی، عاطفی و مهارتی رعایت کنند.

• مدارس باید فضای خود را به (فضای سبز، شیشه دوجداره...) به لامپ کم‌مصرف، شیرآب حسی، تابلو هوشمند کاهش مصرف مواد و انرژی، سطل‌های تفکیک زباله و غیره مجهز کنند.

• برگزاری اردوهای طبیعی - تفریحی (برای پاک‌سازی محیط، درخت‌کاری و غیره)،

• استفاده از حمل‌ونقل عمومی برای جابه‌جایی دانش‌آموزان در مدرسه،

• آموزش اصول تغذیه سالم در مدرسه (تجربه استفاده از گیاهان غذایی در مدرسه و معرفی آن به همکلاسی‌ها)،

• آموزش زیست‌محیطی برای خانواده‌ها (بهره‌مندی درست از منابع انرژی، نان، آب، وسایل حمل‌ونقل عمومی)،

• انجام مهارت‌های امداد و نجات برای مقابله با حوادث غیرمترقبه (زلزله، سیل و غیره)،

• آگاهی‌رسانی در وبلاگ‌ها، نصب تبلیغات زیست‌محیطی در تابلوهای اعلانات، تهیه کاتالوگ و بروشور اطلاع‌رسانی

• سازماندهی دانش‌آموزان در قالب طرح محیط‌یار، طرح درخت‌کاری و پاک‌سازی طبیعت و حمایت از محیط‌بانان

منابع

۱. پورهادی؛ پ (۱۳۹۲)، برگزاری نشست توانمندسازی شبکه مدارس پیوسته به یونسکو در ایران در خدمت اهداف توسعه پایدار.
۲. شاعری؛ ع، علیزاده؛ ر (۱۳۹۱) قوانین، مقررات، ضوابط و استانداردهای محیط زیست انسانی، تهران: سازمان حفاظت محیط زیست.
۳. صالحی؛ ص، قائمی؛ ز (۱۳۹۲) بررسی رابطه آموزش زیست‌محیطی و رفتارهای حفاظت از محیط زیست، فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، شماره ۵۵ بهار.
۴. کریمی؛ د؛ (۱۳۹۱) آموزش برای توسعه پایدار مدرسه پایدار، فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، شماره ۱ پاییز.
۵. کی منش؛ م (۱۳۹۱) راهکارهای افزایش نقش دانش‌آموزان در حفظ محیط زیست، دومین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت محیط زیست، دانشگاه تهران.
۶. عبداللهی؛ ع (۱۳۹۱) نیازسنجی آموزش زیست‌محیطی دانش‌آموزان پسر مقطع ابتدایی اصفهان، فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، شماره ۱ پاییز.
۷. عزیزی؛ و، سواری؛ م (۱۳۹۲) تحلیل نگرش دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه شهر همدان نسبت به حفاظت از محیط زیست، فصلنامه آموزش محیط زیست و توسعه پایدار، شماره ۴ تابستان.

عملکرد

متوسط

دانش‌آموزان

حاصل تأثیر

تبلیغات

رسانه‌ها یا

خانواده و غیره

است